

۱۱۴۳

درسهای از کلام جدید

مؤلف:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر حبیب الله طاهری

(عضو هیات علمی دانشگاه تهران)

دفتر انتشارات اسلامی

وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

طاهری، حبیب الله، ۱۳۲۸ هـ. ش.
 درسهایی از کلام جدید / مؤلف حبیب الله طاهری، قم، جامعه مدرسین حوزه
 علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۴.
 ۴۸۸ ص. - (جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی؛ ۱۱۴۳)
 فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا

شابک: ۵ - ۵۱۶ - ۴۷۰ - ۹۶۴
ISBN 964 - 470 - 516 - 5

کتابنامه: ص ۴۸۲ - ۴۸۸، همچنین به صورت زیر نویس
 ۱. کلام اسلامی - ۲. کلام شیعه امامیه - ۳. فلسفه اسلامی عقاید شیعه -
 دفاعیه ها و ردیه ها.

BP ۲۱۱ / ۵ / ط ۲۴

درسهایی از کلام جدید

■ مؤلف:	حجة الاسلام والمسلمین دکتر حبیب الله طاهری
■ موضوع:	کلام
■ قطع:	وزیری
■ نوبت چاپ:	اول
■ چاپ و نشر:	دفتر انتشارات اسلامی
■ تعداد مجلدات:	یک جلد
■ تعداد صفحات:	۴۸۸
■ تاریخ انتشار:	بهار ۱۳۸۴
■ شمارگان:	۱۰۰۰

دفتر انتشارات اسلامی

وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

فهرست

عنوان	صفحه
■ مقدمه ناشر	۱۵
■ پیشگفتار	۱۷
● درس اول: کلیات	۲۱
۱- دین پژوهی	۲۱
۲- خلط کلام جدید و فلسفه دین	۲۳
۳- پیدایش اصطلاح کلام جدید	۲۹
۴- خاستگاه کلام جدید	۳۰
الف - برخورد اروپا با دین	۳۱
ب - ویژگیهای کلام مسیحی	۳۲
ج - تحول دین پژوهی در قرن نوزدهم	۳۵
۵- مسائل جدید کلامی	۳۶
● درس دوم: ماهیت و چیستی کلام جدید	۳۹
۱- تعریف کلام	۳۹
الف - هدف تعریف	۳۹
ب - اقسام تعریف	۴۰
۲- مفهوم تجدد در کلام	۴۳
۱- تجدد در مسائل	۴۳
۲- تجدد در موضوع	۴۷
۳- تجدد در روش	۵۰
۴- تجدد در زبان	۵۱

- ۵ - تجدد در هدف و هویت معرفتی ۵۱
- ۵۷ نظر نهایی
- درس سوم: آسیب شناسی کلام جدید ۶۲
- ۱ - تأخیر فرهنگی ۶۲
- ۲ - سنت زدگی ۶۴
- ۳ - سنت زدایی ۶۶
- ۴ - خلط کلام جدید و الهیات نوین مسیحی ۶۷
- درس چهارم: ثبات یا تحول معرفت دینی ۶۹
- ۶۹ طرح بحث
- ۷۳ مباحث مقدماتی
- الف - دانشهای ثابت بشری و الهی ۷۳
- ب - خاستگاه نظریه تحول و تکامل معرفت دینی ۷۴
- ج - ارکان نظریه قبض و بسط ۷۵
- ۱ - ارتباط فی الجمله یا ترابط کلی؟ ۷۷
- ۲ - آیا تحول معرفت مستلزم تحقق شکاکیت کلی نیست؟ ۷۹
- الف - منظور از شکاکیت کلی چیست؟ ۸۰
- ب - آیا لازمه تحول معرفت، شکاکیت کلی است؟ ۸۰
- ج - آیا شکاکیت از نظر فلسفی و دینی قابل قبول است؟ ۸۴
- ۳ - آیا با اعتقاد به ترابط کلی علوم و تحول معرفت، تقلید ممکن است؟ ۸۵
- درس پنجم: نسبی و عصری بودن معرفت دینی ۸۸
- ۸۸ نسبی و عصری بودن معرفت دینی در کتاب قبض و بسط تئوریک شریعت
- ۹۱ مفهوم نسبیّت
- ۹۲ بیان اول
- ۹۲ بیان دوم
- ۹۳ بیان سوم
- ۹۴ بیان چهارم
- ۹۵ اشکالات وارده بر نسبیّت
- الف - شکاکیت کلی ۹۵
- ب - تردید در اثبات اصل واقعیت و تحقق سفسطه ۹۶

- ج - خصیصه ذاتی علم، حکایت است وگرنه..... ۹۷
- د - نسبت و ترلززل قضایای بنیادین..... ۹۸
- هـ - مُجَرَّد و غیر مادی بودن علم..... ۹۸
- و - لزوم ظهور اندیشه‌ها در پرتو حرکت‌های تدریجی..... ۹۹
- ز - نسبت فهم، مستلزم انکار ضرورت‌های علمی است..... ۱۰۰
- ح - نسبت فهم، مستلزم انکار ضرورت‌های دینی است..... ۱۰۰
- ط - نسبت فهم از دین، مستلزم نسبت فهم درباره خود دین است..... ۱۰۱
- ۱۰۵ آیا قضا و داورى معرفت‌شناسانه قابل نقد نیست؟..... ۱۰۵
- الف - مسائل و مبادى علوم..... ۱۰۷
- ب - مراتب معرفت..... ۱۰۷
- درس ششم: منشأ دین..... ۱۱۲
- ۱۱۲ چند نکته..... ۱۱۲
- ۱۱۷ نظریه اول: اقتصادى استعمارى..... ۱۱۷
- ۱۲۲ نظریه دوم: اقتصادى ضد استعمارى..... ۱۲۲
- ۱۲۵ نظریه سوم: ترس از عوامل طبیعى..... ۱۲۵
- ۱۳۰ نظریه چهارم: چهل و نا آگاهی از اسرار طبیعت..... ۱۳۰
- ۱۳۳ نظریه پنجم: عامل اجتماعى..... ۱۳۳
- ۱۳۵ نظریه ششم: عامل روانى..... ۱۳۵
- ۱ - روان‌کاوى به جای ارزیابى منطقى..... ۱۳۹
- ۲ - نظریه عقده اودیپ در انسان، جایگاه علمى ندارد..... ۱۴۰
- ۳ - روان‌کاوى یا تیغ دو دم..... ۱۴۱
- ۴ - فراموش کردن سهم ادراکات..... ۱۴۱
- ۱۴۲ نظریه هفتم: درک عاطفى یا راه فطرت..... ۱۴۲
- اثبات گرایش‌های فطرى..... ۱۴۴
- ۱۴۷ نظریه هشتم: درک عقلى یا مطالعه در اسرار نظام هستى..... ۱۴۷
- درس هفتم: زبان دین..... ۱۴۹
- ۱۴۹ اشاره..... ۱۴۹
- ۱۵۱ ۱ - سیر تاریخی بحث زبان دین..... ۱۵۱
- دو فرق اساسى بین بحث زبان دین در اسلام و غرب..... ۱۵۳

- ۱۵۵ ۲ - علل و عوامل پیدایش بحث زبان دین
- الف - تفسیر متون دینی ۱۵۵
- ب - فهم معانی صفات الهی ۱۵۶
- ج - حل تعارض علم و دین ۱۵۸
- د - پیدایش مکاتب فلسفی معارض چون پوزیتیویسم و ۱۵۹
- ایرادات وارده بر نظریه اثبات گرایی ۱۶۱
- ه - راه یافتن تحریف در کتاب مقدس ۱۶۴
- ۱۶۵ ۳ - بینش‌های گوناگون پیرامون زبان دین
- الف - نظریه تمثیل (دیدگاه توماس آکوئیناس) ۱۶۶
- ب - نظریه تجسد (دیدگاه جان هیک) ۱۷۱
- ج - نظریه نمادین (دیدگاه پال تیلیخ) ۱۷۵
- نماد چیست؟ و خصایص آن کدام است؟ ۱۷۵
- نمادهای دینی و غایت قصوی ۱۷۸
- منظور از غایت قصوی چیست؟ ۱۷۹
- اوصاف الهی و زبان نمادین ۱۸۱
- نظریه بازی زبانی (دیدگاه ویگنشتاین) ۱۸۲
- ۱۸۹ ۴ - نظریه صحیح و مورد قبول در زبان دین
- درس هشتم: تجربه دینی ۱۹۳
- ۱۹۳ اشاره
- ۱۹۴ ۱ - تعریف تجربه دینی
- ۱۹۶ ۲ - چستی تجربه دینی
- الف - نظریه احساس ۱۹۷
- ب - نظریه ادراک حسی ۱۹۸
- ج - نظریه تبیین فوق طبیعی ۲۰۰
- د - تجربه دینی مفید یقین ۲۰۱
- ۲۰۱ ۳ - پیشینه تجربه دینی
- ۲۰۲ ۴ - علل گرایش به تجربه دینی
- الف - ظهور مکتب رمانتیک ۲۰۳
- ب - نقادی کتاب مقدس ۲۰۳

- ج - فلسفه کانت ۲۰۳
- د - تعارض علم و دین ۲۰۴
- ه - مخالفت با الهیات طبیعی ۲۰۴
- نکته: جایگاه تجربه دینی، مسیحیت است نه اسلام ۲۰۴
- ۵ - آیا وحی تجربه نبوی است؟! ۲۰۵
- توضیح این تئوری ۲۰۵
- چکیده و حاصل تئوری ۲۱۰
- ۱ - جایگاه تجربه دینی مسیحیت یا اسلام؟ ۲۱۲
- ۲ - وحی در نگاه اندیشمندان غربی ۲۱۳
- الف - دیدگاه گزاره‌ای ۲۱۴
- ب - دیدگاه تجربه دینی ۲۱۵
- ج - دیدگاه افعال گفتاری ۲۱۵
- ۳ - تجربه نبوی یا انکار وحی و رسالت؟! ۲۱۷
- ۴ - تجربه نبوی یا مخالفت صریح با قرآن؟! ۲۲۱
- ۵ - بسط تجربه نبوی یا بطلان ختم نبوت؟! ۲۲۶
- ۶ - تکامل تجربه نبوی یا پذیرش نقص دین؟! ۲۲۸
- سؤال اول: تکامل تجربه نبوی چیست؟! ۲۲۸
- سؤال دوم: آیا پذیرش تکامل مستلزم نقص در دین نیست؟! ۲۳۱
- ۷ - حقیقت پیامبری یا نفی تجربه دینی؟! ۲۳۵
- ۸ - نقد رابطه دیالگیک ۲۴۰
- رابطه دیالگیک حقیقی و غیر حقیقی ۲۴۲
- ۹ - دین بشری یا دین الهی؟! ۲۴۴
- ۱۰ - اسلام، مجموعه‌ای منسجم یا حرکت تاریخی مجسم؟ ۲۴۶
- ۱۱ - قرآن، کلام الهی یا متن تاریخی؟! ۲۴۷
- ۱۲ - تبعیت از اهل بیت عصمت و جلاله یا علمای اهل سنت؟ ۲۴۹
- درس نهم: پلورالیسم دینی ۲۵۵
- مقدمه ۲۵۵
- ۱ - تعریف پلورالیسم دینی ۲۵۶
- ۲ - زمینه‌های پیدایش پلورالیسم دینی ۲۶۰

- ۲۶۶ ۳ - قلمرو پلورالیسم
- ۲۶۷ ۴ - دعاوی پلورالیسم دینی
- ۲۶۸ ۵ - دلایل پلورالیسم دینی
- ۲۷۰ ۶ - نقد و بررسی دلایل پلورالیسم دینی
- ۲۷۰ نقد و بررسی دلیل اول
- ۲۷۵ نقد و بررسی دلیل دوم
- ۲۷۶ نقد و بررسی دلیل سوم
- ۲۷۶ نقد و بررسی دلیل چهارم
- ۲۷۷ نقد و بررسی دلیل پنجم
- ۲۷۸ نقد و بررسی دلیل ششم
- ۲۸۰ ● درس دهم: عقل و دین (بخش اول)
- ۲۸۰ اشاره
- ۲۸۳ ۱ - مفهوم عقل
- ۲۸۳ عقل در لغت
- ۲۸۴ عقل در قرآن و سنت
- ۲۸۷ عقل در اصطلاح متکلمین
- ۲۸۸ عقل در اصطلاح روان‌شناسان
- ۲۸۸ عقل در اصطلاح علمای اخلاق
- ۲۸۹ عقل در اصطلاح فلاسفه
- ۲۹۰ ۲ - مفهوم دین
- ۲۹۱ دین در لغت
- ۲۹۲ دین در قرآن
- ۲۹۳ دین در دیدگاه مکاتب و صاحب‌نظران
- ۲۹۵ ۳ - عقل نظری و عملی و امتیاز آنها با حکمت نظری و عملی
- ۲۹۷ ۴ - تلازم عقل و شرع
- ۲۹۷ قسمت اول: فلسفه احکام
- ۲۹۹ قسمت دوم: لوازم احکام
- ۳۰۲ ۵ - حجّیت و اعتبار عقل در سه منظر
- ۳۰۲ منظر اول: حجّیت و اعتبار عقل در دیدگاه غربیها

- الف - عقل گرایان افراطی ۳۰۳
- دو تذکر ۳۰۹
- ب - ایمان گرایان افراطی ۳۱۰
- ج - عقل گرایان معتدل ۳۱۳
- درس یازدهم: عقل و دین (بخش دوم) ۳۱۶
- ۱- منظر دوم: اعتبار و حجیت عقل از دیدگاه اهل سنت ۳۱۶
- الف - ایمان گرایی اهل حدیث ۳۱۸
- ب - ایمان گرایی عرفا ۳۲۰
- ج - عقل گرایی معتزله ۳۲۱
- ۲- عوامل پیدایش عقل گرایی ۳۲۲
- ۳- منظر سوم: حجیت و اعتبار عقل از دیدگاه شیعه ۳۲۳
- الف - دلایل حجیت عقل ۳۲۴
- یک - حجیت عقل از دیدگاه قرآن ۳۲۴
- دو - حجیت عقل از دیدگاه امام علی (علیه السلام) ۳۲۶
- سه - حجیت عقل از دیدگاه سایر ائمه (علیهم السلام) ۳۲۷
- ب - عدم کفایت عقل از دین ۳۳۰
- ۶- چگونگی همراهی عقل با دین ۳۳۴
- ۷- تعارض عقل و دین ۳۴۱
- چند نکته ۳۴۱
- ۱- تحریر محلّ نزاع ۳۴۱
- ۲- محدوده درک و داورى عقل و شرع ۳۴۱
- ۳- عقل و وحی قطعی ۳۴۳
- درس دوازدهم: علم و دین (بخش اول) ۳۵۰
- ۱- اشاره ۳۵۰
- ۱- سنگرگیری دانش بشری در قلمرو دین ۳۵۲
- ۲- سابقه تاریخی مسأله علم و دین در غرب ۳۵۴
- ۳- سابقه تاریخی مسأله علم و دین در ایران ۳۵۸
- ۴- تأثیر علم و دین در انسانیت انسان ۳۶۰
- ۵- آیا جانشینی علم و دین از یک دیگر ممکن است؟ ۳۶۱

- ۶ ☆ - منظور از علم در مبحث علم و دین چیست؟ ۳۶۵
- ۷ ☆ - منظور از دین در مبحث علم و دین چیست؟ ۳۶۸
- ۸ ☆ - تصویری از تعارض علم و دین ۳۷۰
- ۹ ☆ - انواع تعارض بین علم و دین ۳۷۵
- ۱۰ ☆ - تبیین موارد و مصادیق تعارض علم و دین ۳۷۶
- درس سیزدهم: علم و دین (بخش دوم) راه‌حلهای برای رفع تعارض علم و دین ۳۷۸
- راه‌حلهای اول: راه‌حلهای ارائه شده از ناحیه دانشمندان غربی ۳۷۸
- راه‌حلهای دوم: بررسی موارد تعارض و حل آن از دیدگاه اندیشمندان اسلامی ۳۸۳
- ۱ - تعارض علم با اعتقاد به خدا ۳۸۳
- دیدگاه اشاعره ۳۸۵
- دیدگاه معتزله ۳۸۶
- دیدگاه شیعه ۳۸۷
- ۲ - تعارض علم با برهان نظم ۳۹۱
- خاصیت ذاتی ماده قادر بر تفسیر نظم هدفدار و آینده‌نگر نیست ۳۹۲
- آینده‌نگری نمی‌تواند محصول خاصیت طبیعت باشد ۳۹۴
- ۳ - تعارض علم با اختیار انسان ۳۹۵
- ۴ - تعارض علم با نص کتاب مقدس و قرآن کریم در خلقت انسان ۳۹۷
- اشاره ۳۹۷
- راه حل اول: تفسیر تکاملی آیات قرآنی ۴۰۱
- راه حل دوم: انکار قاطع تئوری تحولی خلقت ۴۰۲
- راه حل سوم: توجیه‌پذیری آیات قرآنی در صورت اثبات نظریه تکامل ۴۰۵
- راه حل چهارم: خلقت انسان به فرض صحت تئوری تکامل، یک معجزه است ۴۰۷
- راه حل پنجم: حل تعارض از طریق تفکیک زبانی علم و دین ۴۰۸
- زبان سمبلیک و زبان علم ۴۰۹
- ۵ - تعارض علم با حکمت صنع در آفرینش انسان و جهان ۴۱۰
- الف - قانونمندی ماده نشانه حکمت صنع است ۴۱۱
- ب - پیدایش انواع جدید و حکمت صنع ۴۱۲
- ج - حکمت صنع در جهان بالا و آینده‌نگری طبیعت ۴۱۴
- ۶ - تعارض علم با اشرقت انسان در میان موجودات ۴۱۵

- ۷ - تعارض علم با ارزشهای اخلاقی ۴۱۸
- منشأ پیدایش تعارض علم و دین ۴۲۲
- اشاره ۴۲۲
- ۱ - نارسایی تعلیمات و مفاهیم دینی ۴۲۵
- الف - تصویر انسانی از خدا ۴۲۵
- ب - خداوند؛ جانشین علل طبیعی ۴۲۶
- ۲ - پذیرش آرای بشری به عنوان معتقدات دینی ۴۲۷
- ۳ - دخالت‌های بی جا و اظهار نظر غیر مشخصه ۴۲۸
- ۴ - غرض ورزی مغرضان و ملحدان ۴۲۹
- درس چهاردهم: دنیا و دین ۴۳۰
- اشاره ۴۳۰
- ۱ - دنیا و دین در بُعد عقیدتی ۴۳۲
- ۲ - دنیا و دین در بُعد اخلاقی ۴۳۳
- دنیا چیست؟ ۴۳۴
- آیا بین دنیا و دین تضاد است؟ ۴۴۰
- ۳ - دنیا و دین در بُعد سیاسی ۴۴۱
- تاریخچه سکولاریسم ۴۴۱
- آیا دین از سیاست جداست؟ ۴۴۶
- الف - دین و حکومت ۴۴۸
- ب - دین و عدالت ۴۵۱
- ج - دین و دانش ۴۵۵
- د - دین و جامعه ۴۵۵
- ه - دین و آزادی ۴۵۸
- و - دین و اقتصاد ۴۶۲
- ویژگی‌های اقتصاد اسلامی ۴۶۳
- ۱ - مالکیت خدا ۴۶۴
- ۲ - اقتصاد وسیله است نه هدف ۴۶۴
- ۳ - کنترل در آمد و مصرف ۴۶۵
- ۴ - مبارزه با تکاثر و کنتر ۴۶۵

۴۶۶	نتیجه.....
۴۶۷	● درس پانزدهم: مبحث شرور.....
۴۶۷	☆ اشاره.....
۴۶۸	☆ ۱- تعریف شر.....
۴۶۹	☆ ۲- شر موضوعی علیه وجود یا صفات خداوند.....
۴۷۰	☆ ۳- شر و پیامدهای آن.....
۴۷۰	☆ الف - ثنویت.....
۴۷۱	☆ ب - مادیّت.....
۴۷۲	☆ ج - بدینی فلسفی.....
۴۷۲	☆ ۴- بررسی و پاسخ به ایرادات شرور.....
۴۷۲	☆ الف - عدمی و نسبی بودن شرور.....
۴۷۵	☆ ب - منفک نبودن خیرات از شرور.....
۴۷۷	☆ ج - فواید شرور.....
۴۷۷	☆ ۱- وجود بدیها و زشتیها در عالم ضروری است.....
۴۷۹	☆ ۲- فروغ خوبیها و زیباییها از بدیها و زشتیهاست.....
۴۸۰	☆ ۳- مصایب و مشکلات، مقدّمه خوشبختیها و خوشیها.....
۴۸۲	■ فهرست منابع و مآخذ.....

بی تردید، کشف حقایق و بازیافت طریق سعادت و کمال، از دیرباز، شدیداً مورد توجه و علاقه‌مندی بشر بوده و هست، از این رو، در طول تاریخ، در جوامع انسانی، فرهیختگانی، خود را وقف تحقیق و پژوهش پیرامون حقایق دینی و اجتماعی نموده و حاصل تلاش و تحقیقات خویش را فراروی تشنگان حقایق و طالبان سعادت و کمال قرار داده‌اند.

اندیشمندان و متفکران بزرگی نیز، تحقیق و کاوش پیرامون علم کلام را به عهده گرفتند و در این زمینه، آثار و راهکارهای بسیار مفید و ارزشمندی را ارائه داده‌اند. به صراحت می‌توان گفت که علم کلام از پرسابقه‌ترین دانش‌های بشری بوده و از دیرباز محور مباحثات علمی و فکری و تضارب آرای دانشمندان علوم الهی قرار گرفته است.

از جمله اهداف عالی این علم، تنویر و تثبیت اعتقادات دینی و باورهای مذهبی و پاسخ‌گفتن به تراوشات ذهنی نوین و مسائل مستحدثه بوده و هست که خوشبختانه از زمانهای کهن تا کنون، اندیشمندان و متفکران بزرگی این رسالت سنگین و خطیر را برعهده داشته و با تمام وجود، به دفاع از عقاید و باورهای دینی برآمدند.

گرچه علم کلام چند سده از رونق و توجه خاص دور ماند و مورد بی‌مهری قرار

گرفت اما خوشبختانه در سده اخیر، مجدداً تحت عنوان: «علم کلام جدید» توجه بسیاری از شخصیت‌ها و محافل علمی و پژوهشی را به خود، اختصاص داد.

مؤلف محترم، این کتاب را به دو بخش: «مسائل مقدماتی علم کلام جدید» و «مسائل جدید کلامی» تقسیم و سپس در هر بخش، تحت عناوین گوناگون، موضوعات را تفکیک نموده و با استفاده از آیات، روایات و سخنان اندیشمندان و مشاهیر علم کلام، مباحث ارزشمند کلام جدید را پی‌گیری و در حد بضاعت و اختصار با پاسخ به شبهات و کج‌فهمی‌های برخی از اندیشمندان جهان، به دفاع از اصول و مبانی دینی و مذهبی پرداخته است.

این دفتر، پس از بررسی و ملاحظاتی چند، آن را طبع و در اختیار علاقه‌مندان به مباحث کلامی قرار می‌دهد. امید آن که مورد قبول حضرت حق قرار گیرد ان شاء الله.

دفتر انتشارات اسلامی

وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

پیشگفتار

«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ
وَلَعَنَهُ اللَّهُ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ».

- «علم کلام» از پرسابقه‌ترین علوم دینی و دانشهای بشری و یکی از مهمترین اهداف و رسالتهای این علم، تبیین و تثبیت عقاید دینی و پاسخگویی به سؤالات دینی و اعتراضات مخالفان است.

این رسالت، یکی از شؤون پیامبران و رهبران الهی بوده و بدین جهت می‌توان گفت:
تاریخ علم کلام با تاریخ ادیان آسمانی آغاز گردیده است.

این علم در تاریخ اسلام و در حوزه معارف دینی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و مورد اهتمام ائمه معصومین علیهم‌السلام قرار داشته است، از این رو کلام امامیه به ویژه در دوره‌های آغازین این علم از شکوفایی و رونق خاصی برخوردار بوده و پیوسته توجه رجال و شخصیت‌های علمی بسیاری را به خود جلب نموده و تصنیفات و آثار علمی گرانمایی از آنان برجای مانده که از ذخایر ارزشمند فرهنگی و دینی به‌شمار می‌رود.

اما متأسفانه در سده‌های اخیر، مورد کم توجهی قرار گرفته و به تدریج از زمره علوم رایج و رسمی حوزه‌های علوم دینی کنار گذاشته شد و به خاطر نیازی که به فقه و اصول احساس می‌شد عمدتاً به آن دو، روی آورده شد؛ البته بعضیها در گوشه و کنار

به بحث و تحقیق پیرامون کلام همچنان ادامه می‌دادند. خوشبختانه اکنون بار دیگر توجه محققان اسلامی و مسؤولان حوزه‌های علوم دینی بدین علم معطوف گردیده است.

- کلام جدید در محافل علمی و مراکز پژوهشی و آموزشی ما سابقه چندان طولانی ندارد، گرچه کسانی چون: سید جمال الدین اسد آبادی (م ۱۳۱۶ ق.)؛ شیخ محمد عبده (م ۱۳۲۳ ق.)؛ شبلی نعمانی (م ۱۳۳۲ ق.)؛ مرحوم بلاغی (م ۱۳۵۲ ق.)؛ سید هبة الدین شهرستانی (م ۱۳۸۶ ق.) و استاد شهید مرتضی مطهری (م ۱۳۵۸ ش.) از کلام جدید و ضرورت پرداختن به آن سخن گفته‌اند و کسانی چون اقبال لاهوری (م ۱۳۵۷ ق.) از تحوّل در الهیات و احیای اندیشه دینی بحث کرده‌اند و می‌توان آنان را جزو پیشگامان در ترویج کلام جدید به‌شمار آورد لکن پرداختن به مسائل نوین کلامی در برنامه آموزشی حوزه و دانشگاه - که نقطه عطفی در تحوّل اندیشه کلامی معاصر است - بعد از انقلاب اسلامی و تحقق انقلاب فرهنگی در دهه شصت آغاز شده است و از اواسط همین دهه است که اقبال فراوانی نسبت به آنچه مسائل جدید کلامی نامیده می‌شود، به ظهور پیوسته است.

دانشجویان الهیات و معارف اسلامی در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد با کلام جدید آشنا شده و مسائل جدید کلامی را به عنوان پایان‌نامه تحصیلی مورد پژوهش قرار می‌دهند و امروزه هر ماه شاهد طرح مسائل گوناگون کلام جدید در مجلات و همایشها هستیم و کتابهای متعددی نیز از ناحیه اندیشمندان کلامی به تألیف رسیده و هم اینک مورد استفاده دانش‌پژوهان است و می‌توان گفت امروزه بازار کلام جدید شاید از بازار کلام قدیم پررونق‌تر است و مباحث آن طالبان بیشتری دارد.

- جوامع انسانی در مراحل تکامل و تطوّر خود با مسائل فکری متفاوتی روبه‌رو می‌شود، در ادوار پیشین، جامعه دینی با پرسشها و شبهه‌های دینی محدود و شناخته شده‌ای روبه‌رو بود؛ اما جامعه کنونی ما، تحت تأثیر دگرگونیهای فکری دورترین جوامع دنیا و حرکت‌های فرهنگی آنان قرار دارد. به همین جهت رهبر معظم انقلاب در یکی از سخنرانیهای خود به عنوان توصیه به فرهیختگان حوزه علمیّه فرمودند:

«امروزه شبهه‌های نو و خطرناکی وجود دارد؛ آن شبهه‌های قدیمی تمام شد؛ امروز شبههٔ ابن کمونه را کسی مطرح نمی‌کند. امروز شبهات عظیمی در تمام زمینه‌های کلامی وجود دارد؛ از اصل توحید و لزوم دین بگیرد تا به وجود صانع و نبوت عامه و خاصه و بعد مسئلهٔ ولایت و مسائل گوناگونی که در زمینه‌های اسلامی وجود دارد».

این توصیه، ضرورت بازنگری در دانش کلام را می‌نماید. اما به طور کلی دربارهٔ چگونگی تحقق تحوّل در علم کلام دو نگرش و چشم‌انداز وجود دارد:

نگرش نخست آن است که گروهی، تحوّل علم کلام را تنها در تحوّل مسائل آن می‌جویند و بر آنند که مبانی دینی و عقلی آن برای همیشه و در هر شرایطی ثابت و یکسان است تنها چیزی که هست مسائل جدید کلامی فراروی متکلم قرار می‌گیرد، طبق این رویکرد، متکلم دینی به دو معرفت نیازمند است:

الف - معرفتهای ثابت از قبیل آشنایی با قرآن و حدیث، مبانی عقلی، فلسفی، منطق و....

ب - معرفتهای متحوّل که عبارتند از شناخت مسائل کلامی هر زمان و آگاهی به زبان و اصطلاحات مخاطبان.

در این نگرش، مبانی کلام سنتی، پایدار و راسخ و آنچه به کلام رنگ تحوّل و تجدّد می‌بخشد مسائل جدید کلامی و شیوهٔ ارائهٔ آن است.

نگرش دوم آن است که ایجاد تحوّل در علم کلام با حرکت عمیق و بنیادی و بازسازی امکان دارد. در کلام سنتی، مبانی تفکر ارسطویی بر قلمروهای تفکر حاکم بود، در آن فضای فکری، «یقین» را اصل اولی می‌دانستند و اعتقاد داشتند که در معرفت به سادگی می‌توان از برهان به «یقین» رسید اما اینک در فضای معرفت‌شناسی جدید چنان قطع اندیشی فلسفی و علمی از دست رفته و متکلم اسلامی در فضایی قرار گرفته که به «یقین» رسیدن امری استثنایی به نظر می‌رسد؛ زیرا جزمیت از عقاید و باورها رخت بر بسته و نسبیّت و شکاکیت مطلق جایگزین آن شده است، حال او باید در چنین فضایی

به اقتضای جاودانگی دین، راه عرضه اسلام را بیابد و برای آن مخاطب پیدا کند حال از یک سو پیدا کردن چنین راهی آسان نخواهد بود و از سوی دیگر بقا و گستره دین رهین آن خواهد بود. در این کتاب مخصوصاً در بحث تجدّد کلام در درس دوم به آن خواهیم پرداخت ان شاء الله.

- مطالب این کتاب در دو بخش تنظیم شده که بخش نخست آن به مسائل مقدّماتی علم کلام جدید می‌پردازد و در بخش دوم آن مسائل جدید کلامی مطرح می‌شود. گرچه بررسی همه مسائل کلام جدید در یک کتاب میسر نیست ولی تا جایی که مجال بود اهم مسائل کلام جدید در این نوشتار آمده است. به امید این که فرصتی دیگر دست دهد تا سایر مسائل جدید کلامی نیز مورد بررسی قرار گیرد.

از فرهیختگان حوزه و دانشگاه توقع این است که نسبت به نقایص کتاب با دیده اغماض بنگرند؛ چرا که هر کتابی غیر از کتاب الهی، خالی از نقص و تناقض نیست و با آگاه کردن مؤلف، او را در رفع نقص کتاب در چاپ‌های بعدی مدد رسانند. به امید ظهور منجی عالم بشریت حضرت حجّة بن الحسن المهدی (عج) و پیروزی اسلام بر کفر جهانی.

حبیب الله طاهری

۱۳۸۱/۱۰/۹ ه. ش

۲۵/ شوال ۱۴۲۳ ه. ق.